

Сарадник у настави

UDK: 355.43

Универзитет у Београду

COBISS.SR-ID: 66968841

Факултет безбедности

DOI: 10.18485/fb_givs_sbmd.2022.ch1

E-mail: kopanja.fb@gmail.com

Број страница: 10–27

ОД СТРАТЕГИЈСКИХ ТЕОРИЈА КА СТРАТЕШКИМ СТУДИЈАМА: ПОМАК У ПАРАДИГМИ ИЗУЧАВАЊА СТРАТЕГИЈЕ

Мр Михајло Копања

Апстракт:

Настојање овог рада јесте да прикаже еволутивни развој изучавања стратегије, од модерних зачетака почетком деветнаестог века до савремених разматрања. Прегледом радова неких од најзначајнијих аутора који су проучавали стратегију, у раду се приказује дисциплинарни развој од стратегијских теорија деветнаестог и почетка двадесетог века, до стратешких студија у двадесет и првом веку. Фокусом на радове аутора почевши од барона Жоминија, Карла Клаузевица, Џулијана Корбета и Алфреда Махана, преко Лидела Харта, Џона Фулера и Едварда Мида Ерла и Андре Бофра, до савремених аутора и њихових разматрања, приказује се како се одређење стратегије повезане готово искључиво са вођењем рата, постепено проширило на начин да је, поред војне силе, неопходно укључити и остале ресурсе државе како би се остварили политички циљеви. Тиме ће, указивањем на условну дистинкцију између „стратегичког“ и „стратешког“, у раду бити приказан постепени помак од ужег, „стратегичког“ разумевања стратегије, које је фокусирано готово искључиво на војне елементе стратегија, ка ширем, „стратешком“ разумевању, које, уз војне, укључује и друге факторе који државама стоје на располагању у свом делању. Кроз сагледавање постепеног проширивања обухвата самог појма стратегије и виђења улоге коју стратегија има у делању држава, успоставља се основ за разумевање како историје саме дисциплине, тако и агенде изучавања савремених стратешких студија.

Кључне речи:

стратешке студије, стратегијске теорије, стратешка мисао, стратегија, војна стратегија, велика стратегија

Изгубљено значење стратегије?

Колико смо сигурни да знамо шта стратегија значи? На први поглед делује да смо готово у потпуности сигурни јер је реч стратегија постала неодвојиви део свакодневног говора. Фраза „имам(о) стратегију“ данас је толико учестала да се може чути од студената који се спремају за испитни рок, фудбалског тренера пред важан меч, директора корпорација, па до државника и политичара. Међутим, уколико бисмо се вратили на изворно значење, као и сам *raison d'être* стратегије, схватићемо да се превасходно односила на ратоводство. Стратегија је била вештина генерала, а не студента, тренера, директора, па чак ни државника, што би се из савремене употребе ове речи могло закључити. Отуда и не чуди што аутори, попут Хјуа Страхана (*Hew Strachan*), наводе да је сам појам стратегије изгубио своје значење (Strachan 2005). Уколико смо некада били сигурни да ћемо када кажемо реч стратегија пренети релативно јасну поруку, данас у одређеној мери то није случај.

Природа појмова јесте да они не морају нужно бити статичне категорије. Дисциплинарним развојем и проширивањем постојећег фонда знања концепт може бити обогаћен, али и подвргнут процесима појмовног преношења (*conceptual traveling*) и појмовног растезања (*conceptual stretching*). Док појмовно преношење представља примену одређеног појма у новим случајевима у односу на првобитну намену, појмовно растезање подразумева ситуацију када употреба одређеног концепта у таквим ситуацијама произведе искривљење њеног значења, отварајући могућности забуне (Sartori 1970; Collier and Mahon 1993). Позивањем на појам стратегије ван контекста ратовања наизглед упућује на то да је дошло до њеног појмовног растезања. Ако се њено савремено значење односи на шири скуп феномена поред самог ратоводства, појам стратегије је постављен толико широко да је опасност губитка значења и више него евидентна.

Међутим, проблем јесте што је термин стратегија погодан да се њиме пренесе постојање идеје како би се одређени проблем превазишао, односно нека замисао остварила (Ајзенхамер 2020: 80–81). Логика иза решавања проблема, апликабилна на војну организацију, не мора нужно бити и искључива за њих. Ако бисмо оставили колоквијалне употребе по страни, овакво виђење онога што чини стратегију може довести у питање констатацију да је дошло до непотребног појмовног растезања померањем фокуса на појмовно преношење из изворно војних разматрања у два кључна правца: државништво и менаџмент.

Иако историјат „преливања“ стратегије из домена војних наука у домен менаџмента свакако представља интересантно и значајно питање, фокус овог

рада првенствено је на односу са државништвом и политиком.¹ Разлог томе је двострук. Прво, стратегија као вештина ратоводства не може избећи своју повезаност са политиком уколико пратимо чувену констатацију Карла фон Клаузевица (*Carl von Clausewitz*) да је „рат само продужетак политике другим средствима“ (Clausewitz, 2007, 28). Друго, дисциплинарни развој међународних односа и студија безбедности довео је у савременој истраживачкој пракси до стања где се одредница „стратешке студије“ употребљава за корпус питања превасходно државног, а не искључиво војног карактера.²

Међутим, како и зашто је до тога дошло? Како се то утицало на наше разумевање стратегије? Како се то одразило на изучавање стратегије? Да ли се проширивање обухвата стратегије негативно одразило на изучавање ратне вештине? Да ли је, с друге стране, то позитивно допринело разумевању понашања држава? Односно, да ли је наведено проширивање обухвата стратегије корисно за разумевање дешавања у свету око нас? Ово су само нека од питања која произилазе и запажања да између модерних зачетака и савремених разматрања постоји разлика у обухвату случаја на које се стратегија може односити. Циљ овог рада управо лежи у пружању одговора на претходна питања. Кроз представљање постепене еволуције разумевања и изучавања стратегије од (војно)стратегијских теорија деветнаестог и почетка двадесетог века до стратешких студија друге половине двадесетог и двадесет и првог века, у раду ће се приказати како је одређење стратегије повезане готово искључиво са вођењем рата, постепено проширено.

У ту сврху у раду ће бити пружена условна дистинкција између „стратегијског“ разумевања стратегије као домена војсковођа, са готово искључивим фокусом на војне елементе стратегије, и „стратешког“ разумевања као домена државника које, уз војне, укључује и друге циљеве и факторе који државама стоје на располагању у свом делању. У првом делу рада биће представљене мисли неких од најзначајнијих аутора који су изучавали стратегију кроз призму утицаја кључних међународних догађаја (Наполеонови ратови, Велики рат, хладни рат и његов завршетак) на проширивање како нашег разумевања стратегије, тако и предмета њеног изучавања. На основу тога, у другом делу биће пружено објашњење помака у парадигми изучавања стратегије, као и импликација наведеног помака на разумевање државног делања, као и ратне вештине.

¹ О кратком прегледу војних корена стратешког менаџмента, али и њиховом пропитивању, видети: Cummings, 2007.

² На пример, видети Bull, 1968.

Еволуција стратешке мисли

Од ког се тренутка у историји може отпочети говор о стратегији? Чињеница да је у питању реч античкогрчког порекла представља опште место, с обзиром на то да небројено много монографија и научних чланака почиње овом констатацијом. Сходно томе, делује логично отпочети еволуцију стратешке мисли враћањем још у античко доба, чиме би еволуцију стратешке мисли требало пратити кроз готово два и по миленијума људске историје. Било да говоримо о радовима грчких и римских аутора попут Тукидида и његове *Историје Пелопонеског рата* и два различита дела два аутора истог назива *Анабаза*, Ксенофонта из Атине и Луција Флавија Аријана Ксенофонта, Енеја и његовог дела *Како преживети под опсадом*, Онасандера и његовог *Стратега*, Елијана Тактичара и његовог дела *О тактичким порецима Грка*, Асклепиодота и његове *Тактике*, Вегеција и његовог дела *О војсци*, Гаја Јулија Цезара и његових *Галских ратова*, или пак ауторима са Истока од којих је свакако најзначајнији Сун Цу и његово *Умеће ратовања*, али и преосталих шест књига које заједно чине седам војних класика Кине (*Шест тајних учења*, *Методи Симе*, *Вузи*, *Веи Лиаози*, *Три стратегије од Хуанга Шигонга*, *Питања и одговори између Танга Тиазонга и Лија Веигонга*), односно у Индији Каутиља и његовом делу *Аршиаистра*, већ квантитет античке војне мисли пружа нам чврсту полазну основу, али и потпору да сагледавање стратешке мисли треба отпочети већ од тог периода. Томе треба придодати плуралитет византијске стратегијске мисли почевши од *Тактике* Лава Мудрог, *Стратегикона* цара Мавракија, *Војне команде* Нићифора II Фока, *Тактике* Нићифора Урана и Кавкаменовог *Стратегикона*, те нпр. Макијавелијево *Умеће ратовања*. Међутим, сврсисходност таквог подухвата је ипак упитна. Аутори попут Мартина ван Кревелда (*Martin van Creveld*), Беатрис Хусер (*Beatrice Heuser*) и Лукаса Милевског (*Lucas Milevski*) експлицитно истичу да стратегија у „класичном” смислу заправо представља неологизам настао крајем 18. века (Creveld 2000: 10; Heuser 2010: 3; Milevski 2016: 15). Страхан још директније указује на различитости античког и модерног разумевања стратегије тиме што истиче да је „идеја стратегије била продукт пораста стајаћих, професионалних војски с једне стране, и Просветитељства с друге” (Strachan 2013: 28), два критеријума која донекле представљају и централне одлике модерне.

Међутим то не подразумева да постоји апсолутна разлика између античког и модерног разумевања стратегије. Модерно разумевање стратегије и јесте проистекло после превода *Тактике* Лава Мудрог у Француској и Аустрији (Milevski 2016: 15). Самим тим античка запажања *одређених* правилности када је реч о стратегији и данас су релевантна, али до формирања националних држава стратегија није постојала на начин на који је данас разумемо (Malik 1999: 13-14). Од

тог тренутка па до данас еволуција стратешке мисли прошла је кроз неколико етапа, које су умногоме биле условљене важним историјским тренуцима: Наполеоновим ратовима, светским ратовима, хладним ратом, као и постхладноратовским изазовима.³

Наполеонове ратове

Ако су преводи *Тактике* довели до поновног откривања стратегијске мисли, Наполеонове ратове су били ти који су указали на њену практичну потребу. Наполеон Бонапарта је за релативно кратко време, предводећи државу која је тек изашла из крваве револуције, готово успео да оствари највећи страх Британске империје – хегемонију над континенталном Европом. Начин на који је то учинио представљао је новину „без паралеле у ранијим ратовима“ (Paret 1986: 123). На трагу разумевања Наполеонових практичних постигнућа два аутора, Антоан Анри де Жомини (*Antoine Henri de Jomini*) и Карл фон Клаузевиц, објавили су 1831. и 1838. године своја капитална дела *Преглед ратне вештине* и *О рату*, којим су постављени темељи модерне стратегијске мисли. Жомини и Клаузевиц су често у литератури представљени као супарници у смислу њихове стратегијске мисли и поред постојања сагласности по питању циљева њихових разматрања и погледа на теорију и практично сазнање (Swain 1990: 98). Међутим, из перспективе саме концепције стратегије разлике и нису толико уочљиве. За Жоминија стратегија је „вођење рата по карти, вештина којом се обухвата цело ратиште“ (Жомини 1952: 90), док је за Клаузевица „употреба ангажовања за остваривање циљева рата“ (Clausewitz 2007: 74). У оба случаја реч је о војевању у ширем просторном и временском обухвату, где и Жомини и Клаузевиц посматрају стратегију као примаран домен војсковођа чија је централна улога да обезбеде победу у оружаном сукобу.

У њиховом одређењу стратегије битна су три момента: актер стратегије је војсковођа (односно појединац који предводи одређену војску), објекат стратегије је рат (односно победа у рату) и обухват стратегије је потпун (у смислу свих аспеката конкретног оружаног сукоба). Међутим, Клаузевиц и Жомини различито приступају разради своје базичне идеје стратегије. Док је Жомини знатно експлицитнији, истичући принципе и начела стратегије, Клаузевиц говори о хармонији акција, моралним факторима и једноставности коју стратегија

³ Давид Екблад (*David Ekbladh*) јасно указује да студије безбедности *en general* деле са другим друштвеним наукама судбину да су их обликовали значајни историјски моменти (Ekbladh 2011/12: 108).

треба да поседује (Жомини 1952: 87-92; Clausewitz 2007: 133-156). За обојицу је идеал концентрација снага која у одлучујућем судару побеђује главницу супарничке војске, али начин како то треба спровести у дело има разлика. То и не треба да чуди с обзиром на то да је уочљив фокус Клаузевица на стратегијском нивоу, док су Жоминијева разматрања више била на нивоу оператике и тактике (Malik 1999: 24).

У првој етапи еволуције стратегијске мисли приметан је и један значајан недостатак – занемаривање поморске стратегије. Иако Жомини јесте у одређеној мери разматрао поморску стратегију, концепција стратегије почетком 19. века преваходно се односила на копнена ангажовања. „Копнена” природа Наполеонових ратова, који су представљали инспирацију Клаузевицу и Жоминију, вероватно је допринела томе, међутим ништа у самом појму стратегије не упућује да је могуће направити тако оштру дистинкцију између „копнене” и „поморске” стратегије. Ангажовања свакако постоје и на мору и њима се могу остварити циљеви рата. Самим тим разматрања поморске стратегије дошла су готово пола века касније, пре свега кроз радове Алфреда Тајера Махана (*Alfred Thayer Mahan*) и Џулијана Корбета (*Julian Corbett*) (Mahan 1890; 1900; Corbett 1911).

Наслеђе Великог рата и „Двадесетогодишња криза”

На трагу радова Клаузевица и Жоминија период након Наполеонових ратова обележен је пролиферацијом одређења стратегије. Већ 1875. године будући генерал српске војске Димитрије Ђурић наводи да постоји мноштво прихватљивих одређења стратегије (Ђурић 1875: 467). Ђурићево одређење јесте да је стратегија „наука која нам излаже начела војевања и употребе свих осталих чињеница да се целъ војне постигне” (Ђурић 1875: 467). Слично запажање о пролиферацији појмовних одређења наводи и француски адмирал Раул Кастекс (*Raoul Castex*) неколико деценија касније (Кастекс 1960: 11-19). Међутим, отпочињање и одвијање Првог светског рата у значајној мери представљало је „пораз” стратегијских концепција из Наполеоновог периода. Стратешки идеал Клаузевица и Жоминија који је подразумевао одабир и руковођење ангажовањима на целом ратишту које би довело до директног судара главница супротстављених страна у одлучујућој бици, показао се непримењивим за рововски сукоб у који је Велики рат израстао. Иако су током уводних месеци Првог светског рата готово све велике силе посегнуле за офанзивним стратегијама, оне су се врло брзо показале неуспешним (Snyder 1984: 15). Поред тога, победа у Великом рату била је краткотрајна с обзиром на то да је мир након њега свега две

деценије касније довео до Другог светског рата. Пропозиције Версајског мировног уговора значајно су утицале на његово избијање.

Наведено стање довело је стратегијску мисао у својеврсни „ћорсокак“. С једне стране, вештина ратовања из периода Наполеона показала се релативно непримењивом у пракси, док је, с друге, остварена победа у рату (као *raison d'être* стратегије) недуго затим довела до новог рата. Претходно наведеном треба придодати и значајан технолошки напредак који се одвијао непосредно пре, током и након Првог светског рата – превасходно развој оклопних и ваздухопловних јединица, које су додатно усложиле географске домене у којима се ратовање одвија. Улога тенкова и авиона у војним операцијама убрзо је постала и део разматрања у стратегијској мисли, пре свега кроз радове Џона Фулера (*John F. C. Fuller*) и Ђулија Духета (*Giulio Douhet*), уз Раула Кастекса који је наставио Маханова и Корбетова изучавања поморске стратегије (Fuller 1923; Douhet 1998). Концепцију директног судара главница оружаних снага две стране, интринзичну стратегији Клаузевица и Жоминија, Лидл Харт (*Liddell B. Hart*) замењује концепцијом индиректног приступа (Hart 1991). Аутори попут Карла Хаусхофера (*Karl Haushofer*), Евалда Бенсеа (*Ewald Banse*) и Николаса Спјукмана (*Nicholas Spykman*) снажније укључују географску димензију у стратегијску мисао (Banse 1934; Spykman 2017).

Коначно, стратегијска мисао почиње да буде предмет и академских, а не само војних разматрања. Иако је Владимир Ајзенхамер у праву да стратешка мисао започиње да добија комплекснију академску форму након Другог светског рата, темељи таквог приступа почели су се назирати између два светска рата (Ајзенхамер 2020: 82). Фулер, Духет, Кастекс, Хаусхофер и Харт као официри се свакако могу посматрати као продужетак стратегијске мисли из војног милеа. Међутим, у Сједињеним Америчким Државама (САД) тридесетих година долази до појаве специјализованих департмана на универзитетима, фокусираних на изучавање стратегије (Ekbladh 2011/12: 108-109). Вероватно најистакнутији аутор тог периода у САД био је Едвард Мид Ерл (*Edward Mead Earle*), чији рад је, према Екбладу, утемељио савремене студије безбедности (Ekbladh 2011/12).

Искуства током и након Великог рата навела су бројне ауторе да критички сагледају уску концепцију стратегије која се ослања готово искључиво на планирање и употребу ангажовања. Међутим, било би претерано казати да је критичко сагледавање подразумевало потпуно одбацивање Клаузевицевих и Жоминијевих разматрања. Заправо, уколико сумирамо централне идеје аутора током *Interbellum*-а, приметне су четири централне нити: а) стратегија не почиње

нужно сукобом, нити се завршава војном победом; б) стратегија није пуко ратоводство; в) стратегија је аспект државништва и г) стратегија се не служи само војним средствима. Како Ерл наводи:

Стратегија није искључиво појам ратних времена, већ је саставни део државничке вештине за сва времена. Само врло уско схватање стратегије могло би је данас дефинисати као вештину војног командовања. Према томе, стратегија је у данашњем свету вештина владања и искоришћавања свих средстава којима један народ или коалиција народа располаже у датом тренутку ... са циљем да се његови битни интереси одрже и заштите од непријатеља, стварног, могућег или вероватног. (Ерл 1952: 2)

Наведена Ерлова мисао рефлектује ефекат Великог рата и Двдесетогодишње кризе током *Interbellum*-а по стратегију и стратегијску мисао. Међутим, нису се све четири централне нити односиле на продубљивање појма стратегије *per se*. Идеја да стратегија не почиње нужно сукобом, нити се завршава војном победом, довела је до успостављања рудиментарне концепције велике стратегије. Велика стратегија не представља проширивање самог појма стратегије. Додавањем придева „велика“ јасно се указује да је реч о сродном, али не и истоветном појму. Рано запажање Џулијана Корбета о разликовању ниже и више стратегије (Corbett 1911: 308) надограђено је током *Interbellum*-а и непосредно након њега у три правца. Џон Фулер је велику стратегију видео суштински као развојну стратегију током мира, којом се држава припрема за предстојећи рат (Fuller 1923: 218). Лидел Харт је сматрао да је срж велике стратегије да успостави мир који неће довести до новог рата (Hart 1991: 322). Коначно, Ерл је видео велику стратегију као највиши ниво државништва, којим треба да се остваре витални интереси државе, у идеалном случају без доласка до рата (Ерл 1952: 2-3).

Хладноратовско „златно доба“

Отпочињањем хладног рата, отпочиње и „стратегија као наука“ (Brodie 1949). Рудиментарна истраживања стратегије на академским институцијама тридесетих година добијају комплекснију форму кроз развој центра и департмана за стратешке студије, чије истраживачке пројекте финансирају државне установе (Бофр 1968: 19).⁴ Хладноратовско надметање Сједињених Држава и Совјетског Савеза деловало је као катализатор веће укључености научне заједнице у стратешка разматрања. С једне стране, надметање између два блока служило је као инспирација ауторима, док је, с друге, дошло до значајнијег финансирања њиховог истраживања. Укратко, то су биле околности које су довеле до прелаза са

⁴ Пример таквог пројекта може се пронаћи, на пример, у радовима Стивена Џоунса (Stephen B. Jones) педесетих година. Видети: Jones 1954: 1955.

стратегијских теорија ка стратешким студијама. Како наводи Хедли Бул (*Hadley Bull*), „како достићи циљ рата остаје централна преокупација савременог стратешког промишљања, али више није једина нити нужно најзначајнија” (*Bull* 1968: 593). Ерлова теза да стратегија више не представља искључиви домен војсковођа и рата добија сложенију форму кроз пролиферацију научних радова који стратегију посматрају и као државничку вештину, као и успостављање спреге између академских истраживања и државних политика.

Током првих неколико деценија хладног рата утемељени су многи појмови којима се аутори и данас служе у својим истраживањима, попут одвраћања (*deterrence*), безбедносне дилеме (*security dilemma*), равнотеже моћи (*balance of power*), шлеповања (*bandwagoning*) и других. Поред тога, као и у случају тенкова и авиона у претходној етапи, импликације развоја ракетног и нуклеарног наоружања такође су биле у фокусу аутора. Међутим, индикативно за ову етапу јесте да се стратегија превасходно односи на државне безбедносне политике. Стратегија се првенствено сматрала доменом државништва које почива на ослањању на све расположиве ресурсе државе да би се остварила национална безбедност. То свакако не значи да се није и даље изучавала у смислу војних ангажовања. Аутори попут Вофра (*Andre Beaufre*) и Соколовског (*Василиј Данилович Соколовский*) наставили су традицију изучавања војне стратегије (Бофр 1968; Sokolovski 1965). Ипак, од хладног рата па надаље постало је неопходно прецизирати да је реч о *војној* стратегији да бисмо били сигурни да смо пренели право значење мисли. Из те перспективе нарочито је релевантан допринос америчког пуковника Артура Ликеа (*Arthur F. Lykke Jr.*), који је пружио генерално одређење стратегије на основу којег проистиче војна стратегија. Према Ликеу, стратегија представља збир „исхода (циљева којима неко тежи), плус начина (праваца деловања) плус средстава (инструмената којима се неки исход може остварити)” (Lykke 1989: 3). Војна стратегија само конкретизује ову генералну једначину тиме што је реч о војним исходима, војним начинима и војним средствима.

Када Стивен Волт (*Stephen Walt*) говори о „златном добу”, он пре свега мисли на једну деценију у хладноратовском периоду у смислу ширег изучавања међународне безбедности (Walt 1991). Волтово „златно доба” јесте доба када долази до успостављања стратешких студија и стратегије како је данас разумемо. Међутим, уколико посматрамо у ширем временском интервалу, постаје евидентније да је заправо целокупна епоха хладног рата својеврсно „златно доба” стратегије. Оно је своју кулминацију доживело током осамдесетих година првенствено у делима објављеним у часопису *International Security* и у едицији *Cornell Studies in Security Affairs* које издаје Универзитет Корнел (*Cornell University*).

Стратегија током хладноратовског „златног доба“ није стратегијска – налик Клаузевицу и Жоминију, већ је стратешка – у духу Едварда Мида Ерла.

Постхладноратовско трагање

Стивен Волг је свој рад објавио 1991. године, не знајући какве безбедносне претње долазе и како ће се то одразити на академски рад. Данас, 30 година касније, сведоци смо два значајна тренда: а) након хладног рата многи појмови, теорије и идеје из „златног доба“ свесно или несвесно стављене су у други план и б) у трећој деценији 21. века пребрзо напуштене идеје „златног доба“ доживљавају своје васкрснуће. Ова етапа у еволуцији стратешке мисли, која се може означити као постхладноратовско трагање, продукт је три специфична феномена: краја хладног рата, терористичких напада 11. септембра, као и у теоријском смислу „проширивања и продубљивања“ студија безбедности.

Окончање хладног рата негативно се одразило на стратешку мисао. Као што је почетак хладног рата, с једне стране, служио као инспирација ауторима, а с друге стране постојала практична потреба за стратешким сазнањем, тако је његово окончање уклонило оба момента. Ера униполарности САД подразумевала је непостојање адекватног стратешког такмаца и самим тим недостатак потребе за стратешким студијама у свом „златном“ облику. Разлог томе је што „велики број концепата који су током овог [хладноратовског] периода осмишљени, попут затвореникове дилеме, подразумевају само два релевантна актера“ (Ејдус 2012: 56). Такође, имплозија Совјетског Савеза и Југославије, као и бројни грађански ратови који су уследили, променили су фокус академске заједнице. Слично је произвео и пораст интервенционизма Сједињених Држава у међународној заједници. Напади на куле близнакиње 11. септембра 2001. године, као и накнадне интервенције у Авганистану и Ираку, даље су допринеле занемаривању не само стратешких студија већ и стратегијског нивоа у корист оператике и тактике. Иако су, нарочито током деведесетих година, постојала истраживања у духу „златног доба“ стратешке мисли, стратегијска мисао је пре свега била војна, и то превасходно фокусирана на питања војних интервенција, борбе против побуњеника и терориста.

С друге стране, саме студије безбедности су након хладног рата доживеле трансформацију кроз процесе „проширивања и продубљивања“ те прошириле обухват изучавања међународне безбедности (Buzan 1983; Ejdus 2012). До тог тренутка стратешке студије и студије безбедности су донекле биле посматране као два термина за истоветну област, са стратегијом као „доминантним концептом“

(Buzan and Hensen 2009: 9). Након хладног рата студије међународне безбедности окрећу се ка изучавању других сектора и нивоа анализе, *ergo* „проширују” и „продубљују” област изучавања. Оваквим дисциплинарним развојем студија безбедности постао је нејасан њихов однос са стратешким студијама. Док их неки називају рођацима (Ekbladh 2011/12: 107), други двома странама истог новчића (Ayson 2010: 571-572), поједини аутори стратешке студије виде као поддисциплину студија безбедности фокусирану на војни сектор и национални ниво (Baylis and Wirtz 2019: 13), са појмом стратегије као централном аналитичком категоријом.

„Проширене и продубљене” студије безбедности показале су се као бољи академски одговор на претње са којима се суочавао постхладноратовски свет, што је довело до тога да стратегија и стратешке студије изгубе примат, с једне стране, те покушају да пронађу своје место у новонасталим околностима, с друге. То је навело ауторе попут Ричарда Бетса (*Richard Betts*) да се запитају „да ли би стратешке студије требале преживети?” (Betts 1997) Други аутори указали су на бројне изазове који стоје пред стратешким студијама и које треба превазићи ради напретка дисциплине (Duyvesteyn and Worrall 2017). Ипак за један аспект изучавања стратегије се може рећи да је процветао током постхладноратовског трагања – реч је о великој стратегији. Уколико је хладни рат представљао „златно доба” и „ренесансу” стратегије, исто се не може рећи и за велику стратегију. Истински замах у истраживањима велике стратегије наступио је тек непосредно пред окончање хладног рата и током постхладноратовске етапе, прво кроз радове Берија Поузена (*Barry Posen*) и Пола Кенедија (*Paul Kennedy*), а затим и других аутора (Posen 1984; Kennedy 1991).

Уколико искључимо велику стратегију, у епохи након краја хладног рата стратешка мисао није направила значајније искорак у односу на претходне периоде. Уз можда понеку идеју и развој појединих идеално-типских стратегија, концепција стратегије остала је мање-више у истој форми у којој је била током хладноратовског „златног доба”, с тим што је, за разлику од периода хладног рата, њена практично-политичка корист била у другом плану. Међутим, као што је напоменуто, идеје „златног доба” стратешких студија доживљавају своје васкрснуће. За разлику од деведесетих година када су САД несумњиво биле једина светска суперсила, данас се не може говорити исто. Јачањем Кине и Русије и порастом потребе за стратегијама које би оствариле безбедност државама, стратешке студије поново постају фокус академског интересовања, приближавајући нас крају етапе постхладноратовског трагања.

Од стратегијских теорија до стратешких студија

Хју Страхан је у праву – „шта ми разумемо под стратегијом, конкретно, се значајно променило временом” (Strachan 2019: 172). При томе овде се не говори о античким коренима стратегије и стратегијске мисли, већ искључиво о последња два века стратегијских разматрања. Сама чињеница да се наше разумевање стратегије променило није нужно лоше. Као што је већ речено, стратегија представља погодан појам за разумевање сврсисходног делања. Међутим, ипак треба бити опрезан. Аналитичка корист појмова је нераскидиво повезана са јасности њиховог значења. Ако се стратегија односила на један скуп феномена током и након Наполеонових ратова, други током *Interbellum*-а, а трећи током и након хладног рата, онда се њена аналитичка корист доводи у питање.

Не можемо рећи да је од Наполеона до данас стратегија апсолутно променила своје значење, али може да је проширила обухват случајева на који се односи. Док је пре два века означавала домен војсковођа, данас се односи и на војсковође, и на државнике. То свакако не значи да је рана стратегијска мисао била у потпуности изолована од политике и државништва. Уколико кажемо да можемо раздвојити државну од војне стратегије, тиме имплицирамо постојање две у потпуности одвојене сфере: држава је држава, док је војска – војска. Међутим, дистинкција између државе и војске по погледу стратегије је немогућа из разлога што стратегија у свом војном смислу служи сврси државе. Клаузевицева чувена реченица да је рат наставак политике другим средствима наводи да је рат средство државе, а самим тим и стратегија. Слично наводи и Жомини истицањем да стратегија никад није лишена политичког уштива. Према Жоминију избор стратегије војсковође нераскидиво је повезан са мишљењем владе и шефа државе који усмеравају ову одлуку (Жомини 1952: 87). Још детаљније на концептуалном плану објашњава Кастекс, наводећи:

Стратегија је као сунчев спектар. Она има инфрацрвене зраке, који улазе у област политике, и ултравиолетне који претстављају област тактике. И као што се спектар везује у својим невидљивим деловима неприметном постепеношћу тако се исто и стратегија придружује политици и тактици губећи се поступно да би се стопила с њима (Кастекс 1960: 19).

Међутим, за разлику од ранијег периода, концепција државништва представља једну од централних нити модерног тумачења стратегије. Ипак, границе државништва постоје и њих не треба прећи. Као што је Клеменсо био у праву да је рат исувише важан да би се препустио генералима, тако је био и Фердинанд Фош (*Ferdinand Foch*), француски генерал и врховни заповедник савезничких снага на Западном фронту током Великог рата. На Клеменсоову тврдњу Фош је пружио подједнако снажан одговор – да „нема ништа погрешније, или чак, апсурдније”

(према: Jackson 1946: 228). Стратегија је појам како државе *en general*, тако и њених војних елита. Иако је начињен помак у парадигми изучавања стратегије, и истицање државништва у први план апсолутно не подразумева заговарање идеје да изучавање стратегије треба бити препуштено тој страни, на уштрб војне мисли. Креирање и имплементација војне стратегије представљају својеврсни *domaine réservé* војних елита, које су стручношћу официрског позива квалификоване да доносе такве одлуке.

Уз државништво, постоје још два значајна аспекта: стратегија данас више није категорија ратних времена, већ њена аналитичка корист постоји и у периодима мира; истовремено, стратегија се не служи искључиво војном силом у остваривању зацртаних циљева, већ свим инструментима који држави стоје на располагању. Кроз наведене три централне нити рефлектује се промена у парадигми изучавања стратегије у претходна два века. Ликеовим речима, исходи, начини и средства јесу остали, али који исходи, на које начине и којим средствима, уз које носиоце и у каквом стању су промењени.

Кроз ту промену дошло је до постепене транзиције од стратегијских теорија до стратешких студија, као и до два разумевања стратегије – ужег и ширег. Чињеница да војну стратегију означавамо придевом војна, делује да је шире разумевање стратегије преовладало. С друге стране, Хју Страхан заговара повратак ужем разумевању стратегије (Strachan 2005). Међутим, наш став је да су оба разумевања подједнако важна, с тим да је потребно направити терминолошку и концептуалну дистинкцију у циљу очувања аналитичке користи. Дистинкција је корисна јер поред очувања аналитичке користи, умногоме се избегава и проблем примата над стратегијом. Заговарање идеје да изучавање стратегије треба да буде препуштено једној или другој страни, имплицитно подразумева већи значај једног или другог тумачења. У реалности оба имају свој значај и много губе у ситуацијама концептуалних недоречености.

Преимућство нашег језика омогућава да се терминолошки успостави дистинкција између стратегије у ужем смислу ратоводства и стратегије у ширем смислу. Савремено изучавање стратегије има како своју „стратегијску“, тако и своју „стратешку“ димензију. Када кажемо „стратегијску“, мислимо на уже разумевање стратегије, које је домен војних елита, фокусиран готово искључиво на војна средства и њихову имплементацију у доба рата. С друге стране, када кажемо „стратешку“, мислимо на шире разумевање стратегије, које је домен државништва, која се имплементира како у доба рата, тако и у доба мира, свим расположивим средствима државе. Стратешко је у домену стратешких студија,

док је стратегијско у домену војних наука. Свакако, преклапања у између њих су не само неизбежна већ и пожељна док год се очувава степен појмовне јасности, који је предуслов за очување значења стратегије и њену аналитичку корист.

Библиографија

- Ајзенхамер, Владимир. „Стратешке студије – од војних наука до студија безбедности“. У: В. Н. Цветковић. (ур.) *Науке безбедности: врсте и облици*, приредио Владимир Цветковић, 77–102. Београд: Факултет безбедности.
- Бофр, Андре. 1968. *Увод у Стратегију*. Београд: Војноиздавачки завод.
- Ђурић, Димитрије. 1875. „Шта је стратегија а шта тактика?“, *Отаџбина* 1 (1): 465–470.
- Ејдус, Филип. 2012. *Међународна безбедност: теорије, сектори и нивои*. Београд: Службени гласник и Београдски центар за безбедносну политику.
- Ерл, Едвард Мид. (1952). „Увод.“ У: *Творци Модерне Стратегије*, приредио Едвард Мид Ерл, 1–6. Београд: Војно дело.
- Жомини, Антоан-Анри. 1952. *Преглед ратне вештине*. Београд: Војно дело.
- Кастекс, Раул. 1960. *Стратегиске теорије I*. Београд: Војно дело.
- Ayson, Robert. 2010. „Strategic Studies“, In: *The Oxford Handbook of International Relations*, edited by Christian Reus-Smit and Duncan Snidal, 558-575. Oxford: Oxford University Press.
- Banse, Ewald. 1934. *Germany Prepares for War*. New York: Harcourt, Brace and Company.
- Baylis, John and Wirtz, James J. 2019. „Introduction: Strategy in the Contemporary World“. In: *Strategy in the Contemporary World: An Introduction to Strategic Studies*, 6th Edition, edited by John Baylis, James J. Wirtz and Colin S. Gray, 1-18. Oxford: Oxford University Press.
- Betts, Richard K. 1997. „Should Strategic Studies Survive?“, *World Politics*, 50 (1): 7-33.
- Brodie, Bernard. 1949. „Strategy as a Science“, *World Politics*, 1 (4): 467-488.
- Brodie, Bernard. 1959. *Strategy in the Missile Age*. Santa Monica: RAND.
- Bull, Hedley. 1968. „Strategic Studies and Its Critics“, *World Politics*, 20 (4): 593-605.
- Buzan, Barry and Hensen, Lene. 2009. *The Evolution of International Security Studies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Buzan, Barry. 1983. *People States and Fear: The National Security Problem in International Relations*. Brighton: Wheatsheaf Books.
- Clausewitz, Carl von. 2007. *On War*. Oxford: Oxford University Press.

- Collier, David, and Mahon Jr., James E. 1993. „Conceptual ‘Stretching’ Revisited: Adapting Categories in Comparative Analysis”, *The American Political Science Review*, 87 (4): 845-855.
- Corbett, Julian. 1911. *Some Principles of Naval Strategy*. London: Longmans.
- Creveld, Martin van. 2000. *The Art of War: War and Military Thought*. London: Cassell & CO.
- Cummings, Stephen. „Shifting foundations: redrawing strategic management’s military heritage”, *Critical perspectives on international business*, Vol. 3, No. 1, 2007, 41-62.
- Douhet, Giulio. 1998. *The Command of the Air*. Washington: Air Force History and Museums Program.
- Duyvesteyn, Isabelle and Worrall, James E. 2017. „Global strategic studies: a manifesto”, *Journal of Strategic Studies*, 40 (3): 347-357.
- Ekbladh, David. 2011/12. „Present at the Creation: Edward Mead Erle and the Depression-Era Origins of Security Studies”, *International Security*, 36 (3): 107-141.
- Fuller, John F. C. 1923. *The Reformation of War*. London: Hutchinson & Co.
- Hart, Liddell. 1991. *Strategy*. New York: Penguin Books.
- Heuser, Beatrice. 2010. *The Evolution of Strategy: Thinking War from Antiquity to the Present*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jackson, J. Hampden. 1946. *Clemenceau and the Third Republic*. London: Odder & Stoughton Limited.
- Jones, Stephen. 1954. „The Power Inventory and National Strategy”, *World Politics* 6 (4): 421-452.
- Jones, Stephen. 1955. „Global Strategic Views”, *Geographical Review* 45 (4): 492-508.
- Kennedy, Paul. 1991. „Grand Strategy in War and Peace: Toward a Broader Definition”. In: *Grand Strategies in War and Peace*, edited by Paul Kennedy, 1-9. New Haven and London: Yale University Press.
- Lykke, Arthur F. 1989. „Defining Military Strategy”, *Military Review*, 69 (5): 2-8.
- Mahan, Alfred T. 1890. *The Influence of Sea Power on History, 1660-1783*. New York: Hill & Wang.
- Mahan, Alfred T. 1900. *The Problem of Asia and its effects upon international politics*. London: Sampson Low, Marston & Co.

-
- Malik, Mohan J. 1999. „The Evolution of Strategic Thought”, In: *Contemporary Security and Strategy*, edited by Craig A. Snyder, 13-52. London: Macmillan Press.
- Milevski, Lukas. 2016. *The Evolution of Modern Grand Strategic Thought*. Oxford: Oxford University Press.
- Paret, Peter. 1986. „Napoleon and the Revolution in War”, In: *Makers of Modern Strategy*, edited by Peter Paret, 123-142. Princeton: Princeton University Press.
- Posen, Barry R. 1984. *Sources of Military Doctrine: France, Britain and Germany between the World Wars*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Sartori, Giovanni. 1970. „Concept Misforamtion in Comparative Politics”, *The American Political Science Review*, 64 (4): 1033-1053.
- Snyder, Jack. 1984. *The Ideology of the Offensive: Military Decision Making and the Disasters of 1914*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Sokolovski, Vasilij. 1965. *Vojna strategija*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- Spykman, N. J. (2017). *America’s Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*. New York: Routledge.
- Strachan, Hew. 2005. „The Lost Meaning of Strategy”, *Survival*, 47 (3): 33-54.
- Strachan, Hew. 2013. *The Direction of War: Contemporary Strategy in Historical Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Strachan, Hew. 2019. „Strategy in theory; strategy in practice”, *Journal of Strategic Studies*, 42 (2): 171-190.
- Swain, Richard M. 1990. „The Hedgehog and the Fox: Jomini, Clausewitz and History”, *Naval War College Review*, 43 (4): 98-109.

FROM STRATEGICAL THEORIES TOWARDS STRATEGIC STUDIES: ADVANCE IN THE PARADIGM OF STRATEGY RESEARCH

Mihajlo Kopanja

Abstract:

The aim of this paper is to show the evolutionary development of the study of strategy, from its modern beginnings in the early nineteenth century to contemporary considerations. Reviewing the work of some of the most important authors who have studied strategy, the paper presents the disciplinary development from the strategical theories of the nineteenth and early twentieth centuries, to strategic studies in the twenty-first century. Focusing on the works of authors ranging from Baron Jomini, Carl Clausewitz, Julian Corbett and Alfred Mahan, through Liddell Hart, John Fuller and Edward Meade Earl and Andre Beaufort, to contemporary authors and their considerations, paper shows how the concept strategy - almost exclusively related to leadership war, gradually expanded in such a way that in addition to military force, it necessarily included other resources of the state in order to achieve political goals. Thus, by pointing to the conditional discrimination between „strategical” and „strategic”, the paper will show a gradual shift from a narrower, „strategical” understanding of strategy that focuses almost exclusively on military elements of strategy, to a broader, „strategic” understanding, that includes other factors that are available to states in their actions besides the military component. By considering the gradual expansion of the scope of the concept of strategy, and seeing the role that strategy has in the actions of states, a basis is established for understanding both the history of the discipline and the agenda of studying modern strategic studies.

Key Words:

Strategic studies, strategical theories, strategic thought, strategy, military strategy, grand strategy